

VÉLEMÉNY

Tulajdonosi és piacszerkezeti változások a magyar bankszektorban

VÁRHEGYI ÉVA*

A 2010-ben hatalomra került Orbán-kormány – a stratégiainak tekintett többi ágazathoz hasonlóan – a bankszektorban is jelentős változásokat irányzott elő. Meghirdette, hogy a nemzeti tulajdon arányát legalább 50 százalékra kell növelni, a kormány bankpolitikáját támogató MNB pedig a hitelintézetek számának csökkentését, a piaci koncentráció növelését is kívánatosnak tartotta. E célok elérését segítette, hogy a 2008-as globális hitelválságot követően a világon mindenütt erősödtek az állami beavatkozások a versenypiacokon, különösen a pénzügyi szektorokban. A cikk a magyar bankszektorban 2010 és 2023 között végbement tulajdonosi és piacszerkezeti változások fontosabb jellemzőit elemzi, majd hipotéziseket fogalmaz meg a szektor működésében várható következményekről és a kialakult helyzetben rejlő kockázatokról. A szektort átalakító kormányzati akciók a társadalom számára elsősorban azzal növelték meg a kockázatot, hogy a fejlett világban egyedülálló módon a banki eszközök negyedét a politikai hatalom által befolyásolt magántulajdonosok kezébe juttatták.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G21, G28, P14.

Kulcsszavak: bankpolitika, banktulajdon, tranzitállamosítás, haveri rendszer.

* Várhegyi Éva, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, Pénzügykutató Zrt. E-mail: evavarhegyi@t-online.hu, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9234-9025>

A szerző megköszöni Mérő Katalinnak és Voszka Évának a cikkhez nyújtott értékes észrevételeit.

A kézirat 2023. november 21-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.11-12.48>

Abstract

Ownership and market structure changes in the Hungarian banking sector

ÉVA VÁRHEGYI

The Orbán government that came to power in 2010 envisaged significant changes in the banking sector as well as in other sectors qualified strategic by announcing that the proportion of national ownership should be enhanced to at least 50 percent; and the National Bank of Hungary, which supports the government's banking policy, considered it desirable to reduce the number of credit institutions and intensify market concentration. The achievement of these goals was facilitated by the fact that after the global credit crisis of 2008, state interventions in competitive markets strengthened all over the world, especially in the financial sector. The article analyses the most important characteristics of the changes in ownership and market structure that took place in the Hungarian banking sector between 2010 and 2023, and then formulates hypotheses about the expected consequences in the operation of the sector and the inherent risks. Government actions transforming the sector raised the risk for society primarily by transferring a quarter of banking assets to private owners influenced by political power, which is unprecedented in the developed world.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: G21, G28, P14.

Keywords: banking policy, bank ownership, transit nationalization, crony system.

Bevezetés

Orbán Viktor 2009 márciusában, még ellenzéki pártelnökként tartott évvértékelésében a közérdek jobb érvényesítésére és a nemzeti gazdaságpolitika megvalósítására hivatkozva érvelt az állami és a hazai tulajdon mellett a stratégiai ágazatokban, külön nevesítve a bankokat: *„Az államnak és a politikusoknak vissza kell szerezniük a lehetőséget, hogy a közjót és a köz akaratát érvényesíthessék a magánérdek, a profitérdek és a haszonelvűség szempontjai felett. (...) Ma már láthatjuk: egy nemzetgazdaság hazai kézben lévő stratégiai ágazatok, különösen pénzintézetek nélkül gyenge és sebezhető. Az új világban érték lesz a nemzeti vagyon, a hazai tulajdonban lévő bankrendszer, érték lesz az energia, a föld, az élelmiszer, a víz, és a természet értékeit, a köz érdekét az állam tulajdona is védi”* (Orbán, 2009). A politikustársainak fél évvel később Kötcsén megtartott, majd írásban is közzétett beszéde a stratégiai ágazatok birtokba vételének további indítékára is rávilágított. Ebben már azt is felvetette, hogy a kialakulóban lévő *„centrális politikai erőterben”* a hatalmat

megszerző párt képes lesz arra, hogy „a nemzeti ügyeket megfogalmazza”, és ezzel a politikával 15-20 évre is berendezkedhet (Orbán, 2010).

A politikai hatalom kiterjesztését és tartósítását megkönnyítette, hogy a 2010-től kormányzó pártszövetségnek a kétharmados parlamenti többség birtokában lehetősége nyílt a jogi és intézményi környezet átalakítására, a fékek és ellensúlyok hatásaltalanítására. Kornai János már 2011 elején rámutatott azokra a mélyreható változásokra, amelyek rendszerre összeállva új rezsimet hoztak létre (Kornai, 2011). Az új rendszerben a gazdasági erőforrások feletti rendelkezés tere is kitágult. Főként olyan szektorokat igyekeztek a politikai hatalom klientúrája által irányított cégekkel benépesíteni, amelyeknél a piacra lépés és a verseny hatósági eszközökkel korlátozható, és mód van járadékvadászatra. Ebbe a körbe elsősorban a monopóliumok, a szabályozott áras közszolgáltatások és a belépési küszöbhez és működési engedélyhez kötött pénzügyintézetek tartoznak (Buchanan, 1992; Korruptiókutató Központ Budapest, 2018). A törekvés eredményességét jelzi, hogy 2021-re már egy tucat stratégiainak tekinthető ágazatban jutottak tulajdonhoz a kormány, illetve kiemelten a kormányfő szűkebb baráti-családi köréhez tartozó személyek érdekeltségei (HVG, 2021).

A cikk a továbbiakban a gazdaság működése szempontjából kiemelt jelentőségű bankszektorról foglalkozik. Először röviden bemutatjuk a kormányzati és jegybanki segítséggel 2010 után itt végbement térfoglalás főbb állomásait. Ezt követően számba vesszük, hogy az állami beavatkozások nyomán mi módon és milyen mértékben változott meg a szektor tulajdonosi és piaci szerkezete. Végül a létrejött helyzet előidézte kockázatokra vonatkozó hipotéziseinket fogalmazzuk meg.

A bankszektor átrendezése

A 2010-től regnáló Orbán-kormányok az addigra már nagyrészt külföldi kézbe került hitelintézeti szektort mind inkább uralmuk alá igyekeztek vonni. Az előretörés több csapáson keresztül ment végbe. Egyrészt a mindenkori kormány által irányított Magyar Fejlesztési Bank (MFB) és Eximbank hatókörének kibővítésével, eredeti funkciójuktól eltérő finanszírozási lehetőségek megteremtésével. Egy másik csapáson az üzleti bankszektorban törekedett térfoglalásra a kormány. Erre egyfelől a gyenge tőkeellátottságú takarékszövetkezeti szektor megerősítése, másfelől néhány eladásra kínált külföldi leánybank megvásárlása adott alkalmat: lehetőséget teremtettek arra, hogy az érintett hitelintézeteket a kormány a politikai hatalomhoz közel álló tulajdonosok kezébe juttassa. Mindezen lépések hatására a magyar bank-

szektor eszközeinek a politikai vezetéshez kötődő, annak szolgálatába állított hányada 2010 és 2022 között 4-ről 29 százalékra emelkedett, és az ehhez vezető folyamat még nem zárult le. A következőkben a bankszektorban végbement térfoglalás során alkalmazott módszereket mutatjuk be.¹

Az állami bankok hatókörének kitágítása

A 2008-as globális pénzügyi válságot követően a kormányok mindenütt jelentős mértékben bővítették a nemzeti fejlesztési bankok által az induló vállalkozásoknak és stratégiai szektoroknak nyújtott hiteleket, hogy ezzel ellensúlyozzák a magánbankok visszafogottabb aktivitását (Mertens et al., 2021). Magyarországon emellett az is indokolhatta ezt a magatartást, hogy – részben a külföldi bankok jelentős aránya, részben az uniós támogatások miatt – az állami fejlesztési bankok hitelezése eleve kisebb arányú volt, mint a nyugat-európai országok többségében (Piroska & Mérő, 2021).

Ám a rájuk vonatkozó törvények módosításai és az általuk finanszírozott vállalkozásoknak a sajtó által feltárt köre azt sejteti, hogy Magyarországon az állami hitelintézetek, a Magyar Fejlesztési Bank (MFB) és különösen a Magyar Export-Import Bank (Eximbank) tevékenységének felfutását csak részben indokolta a gazdaság általános élénkítése, a magánbankok hiteleinek pótlása. Az MFB-ről szóló törvényt már 2010 júniusától úgy módosították, hogy a bank a beruházások mellett folyó tevékenységeket is finanszírozhat, a lehetséges célok körét pedig kibővítették a turisztikai és agrárprofilal, sőt később az egyházakkal is, 2012-től pedig már vagyongazdálkodást végző pénzalapokat is hitelezhet. Az eredetileg az export támogatására létesített Magyar Export-Import Bank (Eximbank) működését szabályozó 1994. évi XLII. törvényt 2014-ben úgy módosították, hogy *belföldre* termelő cégeket is hitelehessen. A kibővített lehetőségekkel élve a pénzintézet jelentős összegeket folyósított a kormányfő által preferált turisztikai fejlesztésekre, főként szállodaberuházásokra. Az Eximbank hitelkihelyezésének és garanciavállalásainak értéke 2010 és 2022 között a nyolcszorosára (195-ről 1605 milliárd forint)ra nőtt. A két pénzintézet együttes részesedése a bankszektor hitelkihelyezéseiben a 2010. évi 4,6-ről 2022-ig 10 százalékra emelkedett. A tényfeltáró sajtó kiderítette, hogy mindkét állami pénzintézet hiteleinek számottevő része a kormányfő közvetlen körébe tartozó személyek vál-

¹ A bővebb kifejtést lásd Várhegyi (2023). Jelen cikk már támaszkodhat a bankszektor tagjainak az MNB által szeptemberben nyilvánosságra hozott, 2022. évi adataira, és figyelembe veszi a könyv lezárása óta végbement fejleményeket, továbbá Mérő (2023) recenziójának néhány fontos megállapítását.

lalkozásait segítette (Kasnyik, 2016; M. László, 2016; Bodoky, 2012; Szabó, 2021; Erdélyi, 2021; HVG, 2023a).

Az MFB a koronavírus-járvány kezdetétől a hazai vállalkozások bel- és külföldi akvizícióit is segítheti: 2020 áprilisától vállalatfelvásárlásra egyenként tízmilliárd forintig terjedő kölcsönt nyújthat állami kezességvállalás mellett, a bankhoz tartozó „krízisalapok” pedig olyan belföldi vagy külföldi felvásárlások és összeolvadások finanszírozását támogatják, ahol a felvásárló társaság többségi magyar tulajdonban van. Az Eximbank hatóköre is tovább bővült: 2023-tól levezenyelheti a 700 milliárd forintos Baross Gábor Újraiparosítási Hitelprogramot, amelynek keretében a bank *bármilyen* célra felhasználható hitelt nyújthat, és e kedvezményes hitelekhez a kis- és középvállalatok mellett a nagyvállalatok is hozzáférnek.

A takarékszektor elfoglalása

A 2010-ben hatalomra került kormány a pénzügyi szektor nemzeti dominanciájának megteremtése mellett egy ütőképes, idővel az OTP pozícióját is elfoglaló bankcsoport létrehozását is célul tűzte ki. Ennek első lépése a lakosság körében népszerű takarékszövetkezetek beolvasztása volt az addigra állami kézbe vett ernyőbankjukba, a Takarékbankba.²

2013 tavaszán az állami MFB kivásárolta a német Deutsche Zentral-Genossenschaftsbank AG 38 százalékos tulajdonrészét a takarékszövetkezetek által két évtizeddel korábban alapított, többségi tulajdonukban lévő Takarékbankban azzal az ígérettel, hogy a továbbiakban is kisebbségi tulajdonos marad. Ám a szövetkezeti hitelintézetek integrációjáról a szektor megerősítésének álságos indokával júliusban megalkotott 2013. évi CXXXV. törvénnyel nemcsak a többségi tulajdon megszerzéséhez nyitott magának utat a kormány, hanem ahhoz is, hogy ezt a részvénycsomagját később értékesítse, és a bankból kiszorítsa a százezernél is több tag tulajdonát képező 122 takarékszövetkezet többségét.

A törvény rendelkezése szerint ugyanis csak az a szövetkezet tarthatta meg a működési engedélyét, amely megszavazza az akkor még a takarékok többségi tulajdonában álló Takarékbank új, kormányberkekben készített alapszabályát. Ezt a sorsdöntő dokumentumot az érintettek azonban csak az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség (OTSZ) közgyűlését *követő* napon ismerhették meg, amikor már – kényszerűen engedve a zsarolásnak – döntöttek arról, hogy megszavazzák azt, bármi

² A három évig tartó, szövevényes és időnként a jogállami normákat is sértő folyamat részleteiről lásd Várhegyi (2013), (2023); Király (2016).

lesz is benne. A szövetkezeti tagok az integrációs törvény ismeretében annyit tudhattak, hogy az új alapszabály (kötelező) elfogadásával egyidejűleg az FHB Bank (Földhitel- és Jelzálogbank) vezetésével összefonódott Magyar Posta tőkeemelésére is rá kell bólintaniuk, amellyel az állam – korábbi ígétét megszegve – többségi tulajdonossá lép elő. Azt viszont eltitkolták előlük, hogy az alapszabály elfogadásával megfosztják magukat attól, hogy valaha is visszaszerezzék többségi tulajdonukat. Az új alapszabály ugyanis éppen a kistulajdonosokat zárta ki az állami tulajdonrész potenciális vásárlói köréből.

Az alapszabály szerint egy, a Takarékbankban tulajdonnal addig nem rendelkező „Harmadik Személy” a részvényenkénti ajánlati ár ötvenszeresén köteles vételi ajánlatot tenni a többi részvényesnek. Ám az alapszabály „Harmadik Személynek” tekintette „a nem gazdálkodó szervezet formában működő részvényt”, így a Takarékbank száznál több szövetkezeti tulajdonosát tömörítő szövetségét, az önmagát társadalmi szervezatként meghatározó OTSZ-t is. Az állami MFB-nek és a Magyar Postának ugyanakkor különleges jogot biztosított az alapszabály, ami lehetővé tette, hogy a 2014 januárjában kiírt, „közérdekből nemzetstratégiai jelentőségűvé” nyilvánított privatizációs pályázaton egyedüli vételi ajánlatot tevő Magyar Takarékbefektetési és Vagyongazdálkodási Zrt. belső vevővé válhasson pusztán azért, hogy tulajdont szerzett benne az MFB egy cége. A Takarékbank eredeti tulajdonosi körét alkotó 122 takarékszövetkezetből 14 szállhatott be a privatizációba: ők szerezhettek csupán részesedést a bankot (és rajta keresztül az egész takarékszektor) irányító cégből.

Miután a 2008-as hitelválságban megrendült tőkehelyzetű, magántulajdonban lévő FHB Bank vezetőjeként a takarékszektor átszabásában kulcsszerepet játszó Spéder Zoltán 2016 nyarán elvesztette a kormányfő bizalmát, a takarékszövetkezeteket elnyelő Takarékbank magába olvasztotta az addigra már a Magyar Posta pénzügyi tevékenységeivel és fiókhálózatával is megerősített FHB-csoportot. Az így létrejött Takarékbank-csoport képezte aztán a később kialakításra kerülő Magyar Bankholding egyik lábát.

Tranzitállamosítások

Ahhoz, hogy egy ütőképes, idővel az OTP pozícióját is megrengető, nemzeti tulajdonú bankcsoport létrejöjjön, további bankok bekebelezésére is szükség volt. A 2010-ben kivetett nagymértékű és diszkriminatív bankadó a költségvetési lyuk betömése mellett azt a célt is szolgálta, hogy távozásra ösztökélje a külföldi leány-

bankok tulajdonosait, nagyobb teret adva a „nemzeti” kézben lévő pénzintézeteknek (Várhegyi 2012; Soós 2013). A különadót veszteséges működés esetén is meg kellett fizetniük, ami az MKB, a CIB és a Raiffeisen esetében effektív tőkeelvonást jelentett. Más kérdés, hogy a kormánynak végül vásárlási lehetőséget kínáló két bank, az MKB és a Budapest Bank tulajdonosainak más indítékuk volt a magyar piac elhagyására.

A Bayerische Landesbanknak a hitelválságot követően kapott uniós segítség fejében kellett eladnia magyar leányát, az MKB Bankot. A magyar kormány kapva kapott az alkalmon: 2014-ben 55 millió eurót fizetett a bankért, ami a megelőző két évben keletkezett 700 millió eurós veszteségéhez képest igen magas árnak számított. Bár a vétel előtt szükséges tulajdonosi feltőkésítés 270 millió eurós mértékét maga az MNB hagyta jóvá, pár hónappal később már olyannyira problémásnak ítélte meg a bankot, hogy – a frissen elfogadott bankszanálási törvény alapján – sürgősen saját védőszárnya alá vonta.

Bár az MNB azt ígérte, hogy a szanálást követő privatizáció során a bank részvényeinek több mint felét nemzetközi tenderen adja el, később pedig tőzsdei értékesítésre is sor kerülhet, ebből semmi nem valósult meg. A 2016 tavaszán kiírt pályázatra hárman nyújtottak be kötelező érvényű ajánlatot, a nyertes a legmagasabb, 37 milliárd forintos vételárat ígérő, átláthatatlan tulajdonosi háttérrel rendelkező és kétes pénzügyi képességű tagokat is tartalmazó konzorcium lett. A részvények 45–45–10 százalékos arányban a Blue Robin Investments, a Metis Magántőkealap és a Pannónia Nyugdíjpénztár birtokába kerültek.

A Metis Magántőkealapot csupán a pályázat beadását pár nappal megelőzően indította útnak a Minerva Tőkealap-kezelő, amelyről később kiderült, hogy mögötته a Mészáros Lőrincchez köthető Opus Global Nyrt. állt. A másik nagyrésztvényest, a pármillió forintos tőkével alapított Blue Robin SCA-t a kötelező ajánlat beadásakor még be sem jegyezték, és később sem látszott, miből telik a cégnek a rá eső vételárra (Böszörményi, 2016). A rejtélyes háttérű vevő a munkavállalói részvényprogram keretében 10 százalékos pakettet átadott a bank dolgozóinak, a fennmaradó részvények kétharmadát a Matolcsy György MNB-elnök rokonaként megismert Szemerey Tamás tulajdonában álló BanKonzult, egyharmadát pedig az MNB akkori alelnökének, Balog Ádámnak a cége vásárolta meg a jegybankelnök egykori munkatársa által vezetett Gránit Bank hiteléből (Brückner, 2018).

Az MKB Bank az államosítást követő privatizáció révén tehát a politikai hatalomhoz közel álló magántulajdonosok érdekeltségébe került. Ezt – a Takarékbank

esetében már alkalmazott – módszert Magyar (2013) nyomán *tranzitállamosítás*nak nevezzük, mivel a nyílt versenyezést kizáró újbóli privatizálás eredménye leleplezte, hogy az állam azért vásárolta meg őket, hogy a korábbi magántulajdonosok helyébe előre kijelölt magánszereplők kerülhessenek.

A hitelválságot sikeresen átvészelő Budapest Bankot is méltányolható magyarázat nélkül vásárolta meg a magyar kormány 2015-ben, hiszen, miként az MKB-nál, itt is a tulajdonos General Electric Capitalnak lett volna fontos, hogy a tervezett profiltisztítás keretében magyarországi leányát is értékesítse. Az államosított bank újbóli privatizálását itt megnehezítette, hogy a szakma szerint irreálisan magas árat adott érte a magyar kormány (Brückner, 2015), amit az új vevőtől is meg kellett kapnia ahhoz, hogy tiltott állami támogatással ne sértse meg az uniós versenyjogot. A problémát végül a Magyar Bankholdingba összehozott pénzüintézetek célzottan felértékelt részvényeinek cseréjével oldották meg.

Új nemzeti bajnok teremtése

A következő lépés egy új „nemzeti bajnok”³, az OTP Bank hatalmát megtörrő konglomerátum létrehozása volt az addigra már a takarékszövetkezetek és ernyőbankjuk mellett az FHB-csoportot is magába foglaló Takarékbank-csoportból, a tranzitállamosítást követő privatizáción már átesett MKB Bankból és az állami kézbe vett Budapest Bankból. Hogy a drágán megvásárolt Budapest Bank az uniós versenyszabályok megsértése nélkül része lehessen az előbbi kettőből már 2020-ban kialakított Magyar Bankholding Zrt.-nek, az MKB és a Takarékbank értékét is hasonló szintre tornázták fel. A 744 milliárd forintra értékelt holdingból a Takarékbank tulajdonosai 37,7 százalékkal részesedtek, őket az MKB mögött álló csapat követte 32 százalékos tulajdonhányaddal, a Budapest Bank állami gazdájának, a Corvinus Nemzetközi Befektetési Zrt.-nek pedig 30,3 százalékos rész jutott (MKB, 2022). A Magyar Bankholdingból a 2023. április végi fúzióval létrejött MBH Bank is ezt a tulajdonosi megoszlást örökölte.

Sokáig homály fedte, hogy kik állnak a közvetlen tulajdonosok mögött, hiszen köztük rejtőzködésre alkalmas magántőkealapok is vannak (Bódis, 2021). A Direkt36 által elvégzett kutatás a tulajdonosi nyilvántartás alapján később felderített néhány összefüggést a magántőkealapok és a rezsिम közismert kliensei között (Wirth, 2023). Kiderült, hogy a holding részvényeinek 14,8 százalékát – az Eirene és

³ A magyar gazdaság nemzeti bajnokairól lásd Antalóczy (2008), Voszka (2008), Várhegyi (2011).

Metis nevű magántőkealapokon keresztül – Mészáros Lőrinc birtokolja. Arra is fény derült, hogy a részvények 10,8 százaléka – az Uncia Magántőkealapon keresztül – a jegybankelnök fiának baráti-üzleti körébe tartozó Száraz István⁴ tulajdonában van. A kettőjük együttesen 25,6 százalékos pakettjével még akkor is blokkolni lehet a banksoportra vonatkozó stratégiai döntéseket, ha az állami tulajdonrész – egy esetleges kormányváltás nyomán – más politikai hatalom kezébe kerül.

A holding részvényeinek bő harmadát birtokló Takarékbank tulajdonosainak kilétét is meglehetősen homály fedte. A bank közleményeiből annyi derült csak ki, hogy a Magyar Posta révén az állam 17,7 százalékkal részesedett benne, és a részvények 9 százalékan mintegy 300 magánszemély osztozott, a 73,4 százalékos részvénytársaság birtokló Magyar Takarékszövetkezet Zrt. tulajdonosi hátterét azonban nem részletezte. A cégbírószabványokból a Tőzsdei Egyéni Befektetők Érdekvédelmi Szövetségének elnöke derítette ki, hogy 2019-ben a Magyar Takarékszövetkezet Zrt. részvényeinek közel 80 százalékat a Mészáros Lőrinc üzlettársaiként megismert Vida Józsefhez (36 százalék) és Gál Miklóshoz (29 százalék), illetve közvetlenül Mészároshoz (12,5 százalék) köthető cégek birtokolták (Vitéz, 2019).

Ha a konkrét tulajdonosok változtak is időközben, a feltárt adatok alapján annyi nagy valószínűséggel állítható, hogy az MBH Bank részvényeinek a magyar állam által birtokolt egyharmada feletti hányada döntő részén Orbán Viktor szűkebb baráti körének érdekeltségei osztoznak. A jelentős mértékű kormányfői befolyás azért érdemel különös figyelmet, mert a bank már születésekor a piac második legnagyobb szereplőjévé vált. A holdingban összeállt banksoport mérlegfőösszege 2021-ben az OTP Bank magyarországi üzletének a háromnegyedét, betétállománya a kétharmadát tette ki, de együttes hitelállományuk megközelítette az OTP itthon kihelyezett hiteleinek összegét, a vállalati hitelezésben pedig (28 százalékos részesedéssel) piacvezetővé vált.

A Magyar Bankholding tulajdonosai és irányítói nem elégedtek meg a három banksoport fúziójával megszerzett piaci részesedéssel, akvizíciókkal további terjeszkedésre törekedtek.

Az OTP vezérkarából átigazolt Barna Zsolt igazgatósági elnök 2021 tavaszán bejelentette: *„A nemzeti bajnok szerepet céloztuk most meg: 2023-ra olyan stabil, jól működő bankot szeretnénk felépíteni, ami magyar és külföldi akvizíciókra is képes, és rövidesen Magyarország mellett a régió más országaiban is megvetheti a lábát”* (Bán & Palkó, 2021).

⁴ Száraz István üzleti vállalkozásairól és személyes kapcsolatairól lásd <https://adatbazis.k-monitor.hu/adatbazis/cimkek/szaraz-istvan>, valamint Bódis (2022, 2023).

A holding növekedésére elsőként Oroszország 2022. februári Ukrajna elleni inváziója nyújtott lehetőséget. Az orosz pénzüzeteket sújtó szankciók miatt ugyanis megrendült a legnagyobb orosz bank európai érdekeltségeit irányító osztrák Sberbank Europe AG helyzete, ezért az MNB felfüggesztette itteni leánya, a Sberbank Magyarország Zrt. működési engedélyét, és elrendelte a végelszámolását. Noha több jelentkező is volt a Magyarországon 27 bankfiókkal rendelkező pénzüzet 330 milliárd forintos hitelállományának átvételére, a nyertes a Magyar Bankholdinghoz tartozó MKB Bank lett. A mintegy 35 ezer lakossági, valamint 3 ezer kis-, közép- és nagyvállalati ügyfél átvétele 6-7 százalékkal megnövelte a holdingban egyesült pénzüzetek összesített hitelállományát, és tovább erősítette a vállalati hitelezésben már addig is elért piacvezetői pozícióját.

2022 márciusában a Budapest Bank beolvadt az MKB Bankba, majd a Takarékbank Zrt. 2023. április végi beolvasztását követően a Magyar Bankholding az MBH Bank Nyrt. néven működött tovább. A bankcsoport terjeszkedése ezzel nem állt meg. Mészáros Lőrinc megvásárolta az addig is Orbán Viktor baráti körébe tartozó Garancsi István Duna Bankját, majd az MBH Bank-csoport tagjává tette (HVG, 2023b). Októberben az MBH megvásárolta a hazai hitelpiac 1,7 százalékát birtokló Fundamenta-Lakáskassza lakástakarék-pénztárat, miután annak német tulajdonosa által kiírt tenderen tett árajánlatával legyőzte az Erste Bankot. Az akvizícióval az MBH piacvezető lett a lakástakarékok háromszereplős hazai piacán, lekörözve az OTP és az Erste pénztárait (HVG, 2023c).

A megújult bankszektor tulajdonosi szerkezete

Bár a 2010-ben hatalomra került Orbán-kormány a nemzeti tulajdon növelésének fontosságát hangsúlyozta a bankszektorban, a tényleges történések e célon túlmutató változásokat tükröznek. A kormány által meghirdetett „legalább 50 százalékos nemzeti tulajdont” már 2015-re, az MKB Bank visszavásárlásával elérték – amennyiben a magyar menedzsment által, magyar földről irányított OTP-t is ide számítjuk, miként a bankfelügyeleti hatóság, az MNB is teszi. A térfoglalás azonban tovább folytatódott, így a belföldi irányítású bankok súlya a szektor összes eszközeiben 2022 végére elérte a 63 százalékot. Mivel a belföldi irányítású hitelintézetek térnyerése a külföldi tulajdonosok kivásárlásával és kiszorításával történt, a külföldi székhelyről irányított bankok száma 32-ről 19-re csökkent, a piaci részesedésük pedig 64-ről 37 százalékra süllyedt 2010 és 2022 között (*1. táblázat*).

**A Magyarországon részvénytársasági formában működő bankok száma
és piaci részesedése* a tulajdonos székhelye szerint**

Székhely	2010		2015		2018		2022	
	Számuk (db)	Eszköz- arányuk (%)	Számuk (db)	Eszköz- arányuk (%)	Számuk (db)	Eszköz- arányuk (%)	Számuk (db)	Eszköz- arányuk (%)
Összes bank	44	100,0	40	100,0	37	100,0	30	100,0
Belföldi irányítású**	12	36,0	15	55,6	14	55,4	11	62,6
Külföldi irányítású	32	64,0	25	44,4	23	44,6	19	37,4

Megjegyzések:

*a mérlegfőösszeg alapján

** az irányítás székhelye miatt a többségi külföldi tulajdonban lévő OTP-t is ide soroltuk

Forrás: MNB (2011), MNB (2023b). Az összesítés az időközben fiókintézménnyé alakult külföldi bankokat is tartalmazza.

A főbb tulajdonosi körök

Az idő előrehaladtával mind inkább világossá vált, hogy a nemzeti tulajdon bővítése nem egyedüli cél. Legalább ilyen fontosnak mutatkozott a kormányfő gazdasági befolyásának megerősítése, szűkebb baráti-családi körébe tartozó személyek tulajdonossá tétele a bankszektorban. Ezt a törekvést példázza a Magyar Bankholding kialakítása a korábban többségi külföldi tulajdonban lévő Takarékbank, az MKB és a Budapest Bank, továbbá a zömében hazai tulajdonú FHB-csoport, valamint a teljes mértékben magyar magánszemélyek birtokában lévő takarékszövetkezetek többszörös tulajdonváltással történő átvételével és összeolvasztásával. Hasonló célt szolgált, hogy a korábban is nemzeti kézben lévő Gránit Bankot állami forrásokból megerősítették, majd Orbán Viktor veje, Tiborcz István érdekltségébe juttatták.

A bankszektorban ma a nemzeti tulajdonú pénzüintézetek három markáns köre különböztethető meg. Az első körbe egyrészt a speciális feladatokra létesített állami bankok (MFB és Eximbank) tartoznak, amelyek a mindenkori kormány irányítása alatt állnak, másrészt az Orbán Viktor baráti és családi környezetének érdekltségébe került pénzüintézetek: a kisebb részben az állam, nagyobb részben a baráti érdekltségekre juttatott MBH Bank, a családi kézbe került Gránit Bank, valamint a

szintén baráti tulajdonában álló Duna Bank. Politikai beágyazódásuk folytán ezek a bankok jelentős mértékben támaszkodhatnak a kormány gazdasági erőforrásaira, miközben tevékenységükkel a rezsim megerősödését és fennmaradását is szolgálják. A továbbiakban a pénzintézetek e csoportját a kormányfőhöz kötődő, haveri bankoknak nevezzük; a jelzővel a haveri rendszer (*cronysm*), illetve haveri kapitalizmus (*crony capitalism*) néven ismert berendezkedésekre utalva, ahol a járadékvadászat és a politikai kedvezmények osztogatása összekapcsolódik, és rendszerszintű jelenséggé válik (Tóth, 2020).

A kormányfőhöz szorosan kötődő körtől elkülönül a szintén belföldi irányítású OTP Bank-csoport, amely több okból is megőrizhette autonómiáját. Egyrészt a kilencvenes években végbement privatizációja során a részvények többsége külföldi pénzügyi befektetők kezébe, a fennmaradó pakett zöme pedig kisorosztványesek tulajdonába került, és a bank papírjait mind a budapesti, mind a londoni tőzsdére bevezették. Az OTP másik sajátossága, hogy hazai tevékenysége alapján a magyar bankpiac nemzeti bajnokának tekinthető, miközben a közép- és kelet-európai régiós piacokon is egyre fontosabb szerepet játszik. Végül a bank viszonylagos autonómiáját erősíti a mindenkori kormánnyal jó kapcsolatot ápoló Csányi Sándor személye, aki több mint három évtizede tölti be az elnök-vezérigazgatói posztot, miközben az ország egyik leggazdagabb személyeként jelentős gazdasági érdekeltségekkel rendelkezik (Várhegyi 2011, 2023).

A magyar bankszektor harmadik körét a hazai piacon egyenként is jelentős részaránnyal rendelkező külföldi leánybankok alkotják. A korábbi hétből kettőt beszippantott az MBH Bank, így mára öt ilyen maradt: a belga KBC tulajdonában lévő K&H (a banki eszközök 9,1 százalékával rendelkezett 2022 végén), az osztrák háttérű Erste (8,2 százalék) és Raiffeisen (7 százalék), továbbá az olasz anyabankokkal rendelkező UniCredit (8,1 százalék) és CIB (5 százalék).

A három, markánsan elkülöníthető csoport tevékenysége jórészt lefedi a hazai piacot (2. táblázat). A kormányfőhöz kötődő, haveri pénzintézetek csoportja a bankrendszer eszközeinek és a hiteleinek 29 százalékával rendelkezett 2022 végén, a német tulajdonú Fundamenta lakástakarék-pénztár megvásárlásával 2023-ban az aránya 30 százalék fölé emelkedhetett.

Egyes banki körök részesedése a magyar bankpiacon 2022 végén
(Százalék)

Megnevezés	Eszközök	Hitelek	Betétek
A kormányfőhöz kötődő, haveri bankok*	28,9	29,3	23,1
ebből: Magyar Bankholding	18,4	18,0	21,5
OTP-csoport magyarországi tevékenysége	26,8	22,1	26,9
Öt nagy nyugati leánybank együtt**	39,3	43,1	44,8
Egyéb pénzintézetek	5,0	5,5	4,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Megjegyzések:

A statisztikai számbavétel eltérései miatt a 2. táblázat nincs összhangban az 1. táblázat utolsó oszlopával.

* MFB, Eximbank, Magyar Bankholdinghoz tartozó bankok, Gránit Bank és Duna Takarékszövetkezet

**K&H, Erste, CIB, Raiffeisen és UniCredit

Forrás: MNB (2023a) alapján saját számítás.

A Magyar Bankholdingba szervezett bankok csoportja 2022-ben a hazai bankpiac főbb aggregátumaiban még 4-8 százalékponttal elmaradt az OTP-től, ám a csoporthoz 2023-ban csatlakozó Gránit Bankkal és a megszerzett Fundamentával egyre jobban közelít hozzá. Az OTP-csoport közép- és kelet-európai térségben kivívott pozíciójától azonban még nagyon messze van, különösen annak fényében, hogy az utóbbi öt évben bejelentett 8 bankvásárlással az OTP a régió legaktívabb bankjává vált (Deloitte, 2022).

Bár az MBH Bank-csoport felépítésével a magyar kormányfő jelentősen megnövelte befolyását a bankszektorban, a 2010 óta tartó, a külföldi pénzintézetek kiszorítására irányuló hadjárata csak mérsékelt sikert hozott. Öt, egyenként a magyar piac 5-9 százalékat elfoglaló, a különadó és más elvonások (végtörlesztés, elszámoltatás) ellenére is jövedelmező külföldi leánybank maradt versenyben a tetemes állami ráfordítással összerakott MBH Bankkal. A külföldről irányított, ám több évtizedes jelenlétük során a magyar gazdaságba és társadalomba mélyen beágyazódott bankoknak ez a csoportja együttesen a piac mintegy 40 százalékat foglalja el.

A haveri bankok térfoglalása

A kormányfőhöz kötődő haveri bankok térfoglalása 2010 óta jelentős mértéket öltött (3. táblázat). Míg 2010-ben a magyar bankszektor eszközeinek mindössze 4 százaléka fölött rendelkezett a politikai hatalom, addig 2022 végén már a banki eszközök 29 százaléka állt az Orbán-rezsim szolgálatában. A megörökölt két állami bank együttes részesedése is megduplázódott (4,2-ről 8,6 százalékra nőtt), de a jelentősebb térnyerést többségében magánkézben lévő pénzüzetek elfoglalása hozta magával. A Magyar Bankholdingot alkotó pénzüzetek, valamint a Gránit Bank és a Duna Takarékszövetkezetével ugyanis a banki eszközök jó ötödét vonták Orbán Viktor közvetett irányítása alá, és így összesen közel 25 százalékponttal nőtt a kormányfő befolyása a magyar bankszektorban. A kormányzati akciók a bankhitelekben is hasonló térnyerést eredményeztek, a betéti fronton valamivel kisebb mértékű volt a térfoglalás.

Az Orbán-rezsim szolgálatába állított haveri bankok tulajdonosi köre folyamatosan szűkült: a kormányt képviselő állami tulajdonos mellett ma már feltehetően csupán pár, egy százaléknál nagyobb tulajdonhányaddal bíró személyt találunk benne. Két fő Orbán Viktorhoz köthető (a gyerekkori barát, Mészáros Lőrinc, illetve a kormányfő veje), egy fő (Százaz) pedig a jelen hatalomhoz közeli médiapiaci vállalkozó, a jegybankelnök fiának a barátja. Az államosított bankok újbóli privatizációit követő tulajdonosi változások láthatóan azt a törekvést tükrözték, hogy a bankokban rejlő hatalom mind inkább a kormányfő szűk családi-baráti körénél összpontosuljon, mintegy igazolva Kornai János korai meglátását az Orbán-rezsim hatalommegőrzési technikájáról.

„Az Orbán Viktor vezette kormány fő törekvése a hatalom minél teljesebb megragadása volt, és ha ez megtörtént, minél tartósabban a kezében is maradjon. A hatalom a cél – és minden eszköz ennek a célnak van alárendelve. Ha a célnak és eszközöknek ezt a machiavellista viszonyát jól megértettük, akkor megkaptuk az erős és egyre erősebb központosítási tendencia legfontosabb oksági magyarázatát” – állapította meg Kornai (2012).

A haveri bankok piaci részesedése 2010 és 2022 végén
(Százalék)

	2010		
	Eszközök	Hitelek	Betétek
MFB Magyar Fejlesztési Bank	3,6	3,9	0,1
Magyar Export-Import Bank	0,6	0,7	0,0
Haveri bankok összesen	4,1	4,6	0,1
Hitelintézeti szektor összesen	100,0	100,0	100,0
	2022		
	Eszközök	Hitelek	Betétek
MFB Magyar Fejlesztési Bank	5,0	4,6	0,1
Magyar Export-Import Bank	3,6	5,4	0,2
Állami bankok	8,6	10,0	0,3
MBH Bank-csoport*	18,4	18,0	21,5
Gránit Bank	1,7	1,1	1,7
Duna Takarékszövetkezet	0,2	0,2	0,2
Magánbankok	20,3	19,3	23,4
Haveri bankok összesen	28,9	29,3	23,7
Hitelintézeti szektor összesen	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés:

*Az egykori Takarékszövetkezet-csoport, az MKB Bank-csoport és a Budapest Bank, valamint a magyarországi Sberbank eszközei és forrásai.

Forrás: MNB (2011), MNB (2023a) alapján saját számítás.

2023-ban, a banki eszközök 1,1 és a hitelek 1,8 százalékát birtokló Fundamenta-Lakáskassza lakástakarék-pénztár megvásárlásával 30 százalékra nőtt a kormányfőhöz kötődő tulajdonosok kezében lévő bankok súlya, ami a fejlett piacgazdaságokban szokatlan mértékű befolyást jelent. Ám a magyar bankrendszerben kialakult helyzet sajátossága nem annyira ebben, hanem inkább abban ragadható meg, hogy ez a befolyás nem állami szereplőkön, hanem *magántulajdonosokon keresztül* valósul meg.

A politikai hatalom pénzügyi térfoglalásával az Orbán-kormányok alatt ugyanis döntően *nem* az állami tulajdon nőtt meg, miként a 2008-as globális hitelválságot követően másutt, ahol a bankmentésekkel járó állami tőkejuttatások több jelentős bankban, időlegesen legalábbis, tulajdonosi pozícióba juttatták a kormányokat (Voszka, 2018:158–187). A Világbank 2016. évi adatai szerint a fejlett világ zömében a legalább 50 százalékos állami tulajdonban lévő bankok aránya nem érte el a 20 százalékos, csak Portugáliában, Németországban, Hollandiában és Lengyelországban volt 20 és 40 százalék között (EBRD, 2022). Magyarországon a 2008. évi válságot követően nem volt szükség a magánkézben lévő bankok állami megerősítésére, hiszen ezt a feladatot a külföldi anyabankok látták el; a magyar államnak valójában csak az FHB Bankba kellett tőkét juttatnia, amelyet – éppen azért, hogy elkerülje az állam tulajdonosi befolyását – hamarosan visszafizetett a bank vezetése.⁵ Az Orbán-kormány államosításai nem is a birtokba vett bankok megerősítését szolgálták, hanem azt, hogy később a neki tetsző tulajdonosok kezébe juttassa. A 2010 utáni politikai hatalom tranzitállamosítással és más módon véghezvitt tulajdonváltásokkal döntően magántulajdonosok által irányított haveri bankokat teremtett, illetve az ő piaci térfoglalásukat segítette elő. Ez leginkább a fejlődő világ *haveri rendszereinek* autokrata vezetőire jellemző magatartással áll rokonságban.

„Az állam elsődleges funkciója ekkor, hogy a politikai vezető (extrém esetben a diktátor) holdudvarára, barátaira, családjára tudja ruházni a társadalom erőforrásait. (...) A haveri rendszer alapján álló államban par excellence a haverok erőforráshoz juttatása a politika célja” – jellemzi az ilyen rendszereket a Korrupciókutató Központ Budapest (2018) tanulmánya.

Még a kevésbé fejlett piacgazdaságok bankszektorait is inkább az állami, mint a magántulajdonon keresztül befolyásolják a politikai hatalom birtokosai. Ezt tükrözi, hogy az EBRD elemzése szerint a fejlődő világ országainak döntő részében a bankok 40-60 százaléka többségi állami tulajdonban volt 2016-ban. Ez az arány jellemezte Dél-Amerika nagy részét, Ázsiát, Oroszországot, Közép-Ázsiát, illetve a CEC (Kelet-Európa és Kaukázus) régiót. Ennél alacsonyabb arányok egyrészt a Dél- és Kelet-Mediterrán régióban, valamint Törökországban alakultak ki, ahol az állami bankok átlagosan a piac egyharmadát foglalták el, másrészt a közép-európai és a balti államok térségében (átlagosan 15 százalékos részarány), illetve a dél-kelet-európai régióban (5 százalékos részarány), ahol az 1990-es években végbement privatizáció során a bankok zömét külföldi stratégiai befektetőknek adták el (EBRD, 2022).

⁵ Más kérdés, hogy a visszafizetést követően, fondorlatos módon mégiscsak megsegítette a kormány ezt a bankot, lásd Várhegyi (2023).

Nem áll rendelkezésünkre olyan statisztika, amely a fejlett piacgazdaságok bankjainak magántulajdonosait mutatná be, ezért csak indirekt bizonyítékunk lehet arra a hipotézisünkre, hogy abban a körben nincs ország, ahol a bankok számottevő hányada a politikai hatalmat megtestesítő személyhez (kormányfőhöz/államfőhöz) szorosan kötődő magántulajdonosok kezében volna. Ha lenne ugyanis ilyen, akkor bizonyosan írna róla az ottani sajtó, hiszen még a korlátozott nyilvánosságú magyar viszonyok között működő média is rendre tudósít a politikai hatalomhoz kapcsolható tulajdonszerzésekről. Ezzel szemben egyes autokratikus rendszerek vezetőjéről nyilvánosságra kerültek olyan adatok, amelyek az ő vagy családja jelentős tulajdonosi befolyását tükrözték a stratégiai ágazatokban (Pataki, 2015; Tóth 2020).

A politikafüggőség erősödése

A politikai hatalom által befolyásolt bankok piaci súlyának növekedése erősítette a szektor működésének politikafüggőségét, bár az eltelt idő rövidsége miatt e hipotézist csak a nemzetközi analógiákkal és anekdotikus tényekkel tudjuk alátámasztani. A fent bemutatott sajátos magyar helyzetre ráadásul még a nemzetközi vizsgálatok sem adnak kellő támpontot. A politikai hitelciklusok jelenségét ugyanis a szakirodalom többnyire az állami bankokkal terhelt gazdaságokban vizsgálja, ahol a kormány befolyása alatt működő bankok hitelezésükkel is segítik a politikai hatalom számára előnyös választási eredmények elérését. Kern & Amri (2021) 165 ország 1960 és 2013 közötti hitelezését vizsgálta, és szignifikáns pozitív korrelációt mutatott ki a választási ciklusok és a hitelciklusok között. Kutatásukból az is igazolódott, hogy minél nagyobb a kormányzati tulajdonú bankok aránya, annál szorosabb a kapcsolat a hitelezés és a választási eredmények között. Ahol a kormány által befolyásolt bankok aránya meghaladta az 50 százalékot, ott háromszor olyan erős volt ez a kapcsolat.

Ha kis számban, de található arra vonatkozó empirikus eredmény is, hogy a magánbankok dominanciája mellett is kialakulhatnak politikai ciklusok. Bircan & Saka (2019) tanulmánya Törökországban is kimutatta ezt a 2003 és 2017 közötti időszak hitelezését vizsgálva, holott ott a banki eszközöknek kisebbsége volt csak állami tulajdonban. Egy Oroszország 2004 és 2019 közötti bankhitelezését vizsgáló kutatás is arra az eredményre jutott, hogy az állami bankok mellett a magántulajdonú bankok is erősítik a politikai hitelciklusok kialakulását (Fungáčová et al., 2020). A szerzők szerint a kapott eredmények alátámasztják azt a nézetet, hogy az Oroszországhoz hasonló választási autokráciákban a hatóságoknak megvan az eszközük rá, hogy az

állami mellett a magánbankok hitelezését is a számukra kedvező választási kimenet elősegítése érdekében befolyásolják. Azt találták ugyanis, hogy az elnökválasztások előtt a magánbankok hitelei is felszöknek, aminek egyik oka az lehet, hogy az ilyen aktivitást a választások utáni betételhelyezésekkel „jutalmazza” a kormány.

Abból tehát, hogy a magyar bankrendszerben csekély az állami bankok súlya, nem következik feltétlenül, hogy ne lenne számottevő politikai hitelezés, hiszen a magánkézben lévő pénzintézetek bő egyötöde a politikai hatalom szoros befolyása alatt áll. A magyar helyzet azt példázza, hogy a politikai hitelezéshez még állami tulajdonra sincs feltétlenül szükség, amennyiben az magánszereplőkön keresztül is megvalósítható. A Magyar Bankholding legnagyobb tagbankja, az MKB több, nemzetközi visszhangot is kiváltó jelét adta a politikafüggőségének.

A francia nemzeti radikális Nemzeti Tömörülés párt elnökjelöltje, Marine Le Pen számára 2022 márciusában több mint 10 millió eurós hitelt nyújtott a bank, miután francia pénzintézetektől nem jutott hozzá a finanszírozáshoz. A hitelt nyilvánosságra hozó brit lap a hitelnyújtást „a Magyar Bankholding Zrt. politikai befolyás alatt állása” egyik bizonyítékának tekintette (Euronews, 2022). A Magyar Bankholdinghoz tartozó MKB a nemzetközi sajtóban kémbanknak titulált Nemzetközi Beruházási Bank számlájának vezetését is vállalta azt követően, hogy az orosz állam résztulajdonában álló pénzintézet és két (orosz és magyar) vezetője az Egyesült Államok szankciós listájára került, ami miatt az OTP felmondta a számlavezetést (Szabó, 2023).

Piacszerkezeti változások

A magyar bankrendszerben 2010 óta végbement tulajdonátrendeződések a piaci szerkezetben is változást hoztak. Mint már az *1. táblázatból* látható volt, csökkent a bankok száma, részben egyes szereplők kivonulása, részben az összeolvadások nyomán. A magántulajdonosok piaci akciói kevés változást hoztak, jóllehet az Orbán-kormány idejekorán kifejezte azon óhaját, hogy szeretne kevesebb külföldi leánybankot látni az országban. Az MNB vezetői amellet érveltek, hogy a külföldi bankok nemcsak a 2008. évi hitelválság kialakulásáért felelősek, de a krízist követően is a legrosszabbul teljesítő, a magyar pénzügyi rendszer legkevésbé kívánatos szereplői voltak (Nagy & Vonnák, 2014).⁶ Annak a véleményüknek is hangot adtak, hogy a magyar piacon erősödne a verseny, ha csak öt univerzális nagybank működ-

⁶ A tényektől elrugaszkodó érvelés során a szerzők a magyar kormány versenytörzítő beavatkozásait is a bankszektor nyakába varrták, lásd Várhegyi (2014).

ne. Az erőteljes verbális üzenetek és a külföldi bankokat diszkrimináló pénzügyi intézkedések ellenére viszonylag kevés olyan piaci fejlemény történt, amely mentes volt a magyar kormány beavatkozásától.

2013-ban kivonult a Volksbank, magyar leányának jogutódja a Sberbank Magyarország lett, a szintén távozó olasz Banco Popolare itteni leányát pedig a magyar tulajdonú MagNet Bank vásárolta meg, amely 2021-ben a burgerlandi Hypo-Bank tulajdonában álló Sopron Bankot is megvette. A 2016-ban kivonuló AXA itteni leányát az OTP vásárolta meg, és olvasztotta magába. 2021 végén a magyar piacról távozó Commerzbank Magyarországot az Erste Bank Hungary vásárolta meg, és olvasztotta magába.⁷

Az autonóm aktusoknál jelentősebb változást hoztak a kormány által a Magyar Bankholding felépítése érdekében szorgalmazott felvásárlások és összeolvadások, amelyek során önálló entitásként megszűnt létezni három külföldi leánybank, a többségében hazai kézben lévő FHB-csoport és a takarékszövetkezetek zöme. Szintén a magyar kormány közreműködésével nyert a korábbinál nagyobb piaci részesedést a Gránit Bank.

Az összeolvadások és felvásárlások következtében minden mutató szerint nőtt a koncentráció foka a banki eszközökben, valamint a hitelek és a betétek piacain (4. táblázat). A legátfogóbb koncentrációs mutató, a Herfindhal–Hirschman-index (HHI) még így is bőven a mérsékelt koncentrációt jelző 1000 és 1800 közötti sávban maradt.⁸ Ez elsősorban annak tudható be, hogy az összeolvadások és felvásárlások ellenére is erősen fragmentált maradt a magyar bankszektor. Csupán két bank piaci súlya haladja meg a 10 százalékot, öt rendelkezik 5–10 százalék közötti, további öt 1–5 százalék közötti részesedéssel, és még rajtuk kívül is működik pár apró hitelintézet. A térségünkben csak a (jóval nagyobb piacú) lengyel és a román bankrendszer fragmentáltabb a magyarnál (Deloitte, 2022:33).

Az OTP Bank belföldi tevékenységében piacvezető pozíciója az eszközök és a hitelek terén is tovább erősödött, ami azt jelzi, hogy a kormányzati segédlettel létrehozott MBH Bank eddig még nem hozta hátrányos piaci helyzetbe. A legnagyobb három bank, illetve legnagyobb öt bank együttes piaci ereje annak köszönhetően nőtt, hogy a második legnagyobb szereplővé vált MBH Bank a magyar piacon ko-

⁷ Az utóbbi években a közép- és kelet-európai országok bankjai körében végbement M&A-akcióiról jó áttekintést nyújt Deloitte (2022).

⁸ Az Egyesült Államokban kialakított versenyszabályokat követő, általánosan elfogadott kritériumrendszerben erős koncentrációról a HHI 1800-as értéke felett, mérsékelt koncentrációról az 1000–1800 közötti sávban, alacsony fokú koncentrációról pedig 1000 alatt beszélhetünk. Vö. U.S. DoJ (1997).

rábban is nagybanknak számító MKB mellett a kisebb méretű Budapest Bankot és Takarékbankot is magába olvasztotta. A legnagyobb 5 bank által birtokolt 70 százaléki körüli piaci részesedés átlagosnak mondható a közép- és kelet-európai térségben (Deloitte, 2022:22.).

4. táblázat

A bankpiaci koncentráció fokának mutatói 2010-ben és 2022-ben

Kritérium	HHI	C1	C3	C5
	2010			
Eszközök	1126	23,3	45,4	64,1
Hitelek	1044	19,7	39,7	62,6
Betétek	1482	29,5	49,6	69,5
	2022			
Eszközök	1440	26,8	54,7	71,9
Hitelek	1273	22,1	50,4	69,0
Betétek	1624	26,9	59,4	78,5
	Változás (2010–2022 között)			
Eszközök	314	3,5	9,3	7,8
Hitelek	229	2,4	10,7	6,4
Betétek	142	–2,6	9,8	9,0

Magyarázat: A HHI (Herfindhal–Hirschman-index) a bankok százalékos piaci részesedéseinek a négyzetösszege. Minél kisebb a piaci szereplők száma, és minél egyenlőtlenebb az eloszlásuk, annál magasabb a mutató értéke, és fordítva. C1 a legnagyobb bank, C3 a 3 legnagyobb bank, C5 az 5 legnagyobb bank együttes piaci részesedése százalékban kifejezve.

Forrás: MNB (2010), MNB (2022) alapján saját számítások.

Megállapíthatjuk tehát, hogy bár 2010 és 2023 között némileg erősödött a piaci koncentráció foka, az nem vált olyan mértékűvé, amely önmagában jelentősen korlátozhatná a piaci versenyt. Pusztán versenyelméleti szempontból akár még pozitív fejleményként is értékelhető az, hogy létrejött egy, az OTP piaci erejét megközelítő bank, az MBH. Míg 2010-ben a piacvezető bank mintegy 12 százalékponttal körözte le az akkori második legnagyobb K&H-t, addig az időközben átalakított szektorban az új második helyezett MBH-val szemben 8 százalékpontra csökkent a banki esz-

közökben mérhető fölénye, a hitelek és betétek piacain pedig már csupán 4-4 százalékpontos az előnye. A megtámadhatósági elmélet szerint a piacvezető és a második legnagyobb bank közötti távolság mérséklődése elvileg erősíti a versenyt, mivel a kisebb méretűeknél komolyabb versenyt támaszt a legnagyobbval szemben, amint ezt empirikus megfigyelések is alátámasztják (Molyneaux, 1999:127–137).

Az új konglomerátum megjelenése elvileg meggátolhatja az OTP kimagasló súlya mellett kialakult „vezető-követő” árazási gyakorlat folytatását, amely a piacvezető bank számára biztosítja a magas profitszint fenntartását, miközben a versenytársak számára is kellő nyereséget tesz lehetővé (Várhegyi, 2006). Az OTP piaci részesedésétől messze elmaradó, ezért főleg egymással versenyző többi pénzintézet számára ugyanis az a célravezető megoldás, ha a saját áraik meghatározása során elfogadják a piacvezető bank által kialakított betéti és hitelkamatok, illetve díjak és jutalékok mértékét, és nem próbálnak kedvezőbb kondíciókkal ügyfeleket elcsábítani tőle. Így ők is élvezhetik a magasabb profitot, az ügyfélszerzéshez pedig inkább az árakon kívüli tényezőket (például prémium és privátbanki körnek nyújtott szolgáltatásokat, a külföldi anyabank révén elérhető befektetési és egyéb lehetőségeket) igyekeznek felhasználni.

Az OTP számára kihívást jelentő MBH Bank megjelenése azonban csak elvi lehetőséget kínál a hazai bankpiaci verseny erősödésére. Az új nagybank tulajdonosi körének, politikafüggőségének ismeretében nagyobb annak az esélye, hogy nem termékei, szolgáltatásai fejlesztésével és/vagy versenyképes árazással, hanem kormányzati hátszéllel igyekszik javítani a piaci pozícióját. A kormánynak számos eszköze van rá, hogy kedvezőbb helyzetbe hozza a bankot: állami és önkormányzati ügyfeleket irányíthat át hozzá,⁹ bevonhatja állami projektek finanszírozásába vagy támogatott hitelek allokálásába, sőt még akvizíciós törekvéseiben is segítheti.

Következtetések

A 2010 óta regnáló Orbán-rezsim határozott lépéseket tett a magyar bankrendszer tulajdonosi és piacszerkezeti viszonyainak a módosítására. A szabályozási eszközökkel is ösztötkélt és direkt kormányzati beavatkozásokat is tartalmazó folyamat még nem zárult le, de máris markáns változásokat idézett elő a bankrendszer tulajdonosi viszonyaiban, és valamelyest a bankpiac szerkezetét is módosította.

⁹ Megindult például az önkormányzatok átvándorlása a körükben még ma is piacvezető OTP-től az MBH Bankhoz, ami mögött politikai indítékok is felfedezhetők (Bod, 2023).

A magyar bankrendszer érintő kormányzati beavatkozások a fejlett piacgazdaságokban egyedülálló tulajdonszerkezet kialakulásához vezettek: a piac bő ötöde a kormányfőhöz kötődő magánszemélyek érdekeltségébe került. A haverinak minősíthető magánbankok tényleges tulajdonosi köre az idők folyamán néhány személyre szűkült le: döntően Orbán Viktor gyerekkori barátjára és vejére, illetve az ő üzlettársaikra koncentrálódott. Közben az állami feladatok finanszírozására alapított két állami bank tevékenységét is kiterjesztette a kormány erős befolyása alatt álló parlament. Velük együtt a bankszektor eszközeinek és hiteleinek már közel a harmada áll a kormányfő irányítása alatt, jelentősen megnövelve a befolyását a pénzügyi szférán kívüli gazdaságban is.

A magyar bankrendszerben kialakított tulajdonosi viszonyok legfőbb sajátossága abban áll, hogy a kormányzati, pontosabban kormányfői befolyás döntően nem állami tulajdonoson, hanem haveri magántulajdonosokon keresztül valósul meg. E sajátos vonás a szektor működésén túlmutató következménnyel is járhat: a magánbankok birtoklásában megtestesülő gazdasági erő nagyobb lehetőséget teremt a politikai hatalom tartósítására, mint amikor állami bankokon keresztül befolyásolja a kormány/kormányfő a gazdaságot. Az állami tulajdonú bankok ugyanis a politikai hatalom elvesztésével az új kormány irányítása alá kerülnek, a magánbankok révén viszont gazdasági erejük az ellenzéki lét idején is felhasználható.

Bár a nemzetközi kutatási eredmények és az anekdotikus tények egybevágnak a magyar bankrendszer politikafüggőségének erősödésére vonatkozó hipotézisünkkel, annak meggyőző igazolása – kellő idő elteltével – további vizsgálatokat igényel. A bankok politikai indítékú működése nem csupán a versenyképességüket rontja, hanem egyúttal a sérülékenységet is növeli, hiszen a hitelezőik tarthatnak tőle, hogy egy esetleges kormányváltás megingatja fizetőképességüket. A magyar bankrendszer befektetői megítélését már önmagában az is erodálja, hogy néhány bank jó hitelminősítésű országból (Németország, USA) érkezett szakmai tulajdonosai helyébe a magyar kormányfő haverjai léptek, ami egy újabb válság esetén effektív állami pénzkiadásban is manifesztálódhat. A 2008-as hitelválságban a külföldi anyabankok mindegyike jelentős tőkével támogatta meg magyarországi leányát, a nemzeti tulajdonúvá alakított MBH Bank viszont csak a hazai, főként állami segítségre számíthat.

A többnyire kormányzati kezdeményezésre végbement piacszerkezeti változások áttekintése alapján megállapítható, hogy azok kevésbé a bankpiaci verseny, mint inkább a tulajdonosi kör szempontjából hoztak létre új kockázatokat. Ma még nem zárható ki, hogy az MBH által támasztott verseny pozitív hatást gyakorol az OTP és a többi bank kínálta szolgáltatások minőségére és árára, ami utólag igazolhatná a

holding létrehozásának társadalmi hasznosságát. Az átalakult tulajdonosi struktúra viszont egyértelműen kockázatot jelent a magyar társadalom számára.

A politikai hatalom kötelékében álló bankok már azt megelőzően is emésztik ugyanis az adófizetők pénzét, hogy adósaik fizetési gondjai miatt állami mentőöv válna szükségessé. Az oknyomozó sajtó által is nagy számban feltárt szívességi kölcsönök megtérülését az adósoknak juttatott állami megrendelésekkel, testreszabott közbeszerzésekkel, reklámbevételekkel gyakran maga a közpénzből gazdálkodó kormány segíti. Az ország felemelkedését, versenyképességének erősödését is akadályozza, ha a magyar bankrendszer terebélyesedő köre finanszíroz haveri cégeket a piacképes, rentábilis vállalkozások és projektek helyett. A néhány magánszemély érdekeltségébe juttatott MBH Bank működése a tulajdonosi összefonódások miatt is társadalmi kockázatot jelent. A nagybank befolyásoló tulajdonosa, Mészáros Lőrinc nagyszámú nem pénzügyi vállalkozásban érdekelt, ami nehezen feloldható érdekkonfliktust idéz elő, veszélyeztetve a bank prudens működését. Bár a portfólióminőség romlása mindaddig leplezhető, amíg a politikai hatalom biztosítja a bank piaci terjeszkedését és a kevésbé piacképes adósok fizetőképességét, ám utóbbiak költsége is a magyar társadalmat terheli.

Hivatkozások

- Antalóczy, K. (2008). Állami piacteremtés – nemzeti bajnokok teremtése: a Richter Gedeon NyRt. esete. *Külgazdaság*, 52(7–8), 52–86. <https://kulgazdasag.eu/article/798>
- Bán, Z., & Palkó, I. (2021). A teljes régiós mezőnyt lefutná a magyar szuperbank (Interjú Barna Zsolttal) *Portfolio*, 2021. március 24. <https://www.portfolio.hu/bank/20210324/a-teljes-regios-mezonyt-lefutna-a-magyar-szuperbank-interju-barna-zsolttal-475632>
- Bircan, C., & Saka, O. (2019). *Lending cycles and real outcomes: Costs of political misalignment*. EBRD Working Paper No. 225. EBRD
- Bod, T. (2023). Hűségeskü vagy hadművelet? *Magyar Narancs*, október. 25. <https://magyarnarancs.hu/belpol/husegesku-vagy-hadmuvelet-262853>
- Bódis, A. (2021). Exkluzív: 43 titkos pénzalapot kezel a NER felsőelitje. *Válaszonline*, május 19. <https://www.valaszonline.hu/2021/05/19/exkluziv-43-titkos-penzalapot-kezel-a-ner-felsoelitje/>
- Bódis, A. (2022). Itt a friss Tiborc-mérleg: a százmilliárdosok ligájába igazolt a kormányfő veje. *Válaszonline*, március 29. <https://www.valaszonline.hu/2022/03/29/tiborc-istvan-vagyon-diofabdpst-granit-bank>
- Bódis, A. (2023). Exkluzív: ezen a titkos csatornán óriási pénztömeg zúdul Tiborczéék és Mészáros közelébe. *Válaszonline*, február 27. <https://www.valaszonline.hu/2023/02/27/magantokealapok-ner-magyar-fejlesztési-bank-meszaros-tiborc-kozpenz/>
- Bodoky, T. (2012). 34 milliárd forintos óriáshitel a Közgépnek a Magyar Fejlesztési Banktól. *Átlátszó*, március 6. <https://atlatszo.hu/kozpenz/2012/03/06/34-milliardos-orias hitel-a-kozgepnek-a-magyar-fejlesztési-banktol>

- Böszörményi, J. (2016). Gyanús az MKB eladása – Egy csupán 2,5 millió forintos tőkéjű társaság vinné a bankot. *Magyar Narancs*, április 5. <https://magyarnarancs.hu/belpol/gyanus-az-mkb-eladasa-egy-csupan-25-millio-forintos-tokeju-tarsasag-vinne-a-bankot-98849>
- Brückner, G. (2015). Túlazott állami bankvételek. *Figyelő*, 1–2.
- Brückner, G. (2018). Hitelből veszik vezetőik a bankot. *Index*, január 20. https://index.hu/gazdasag/2018/01/20/hitelbol-veszik-vezetoik_a_magyar_bankokat._nem_kockazatos_ez/,
- Buchanan, J. M. (1992). *Piac, állam, alkotmányosság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Deloitte (2022). *Navigating uncertainty. CEE banking market demonstrates resilience in the presence of macroeconomic instability*. <https://www2.deloitte.com/hu/en/pages/mergers-and-acquisitions/articles/cee-banking-ma-study-2022.html>
- EBRD (2022). *Transition Report 2020-21. The State Strick Back. Chapter 3. State Banks on the Rise*. EBRD, 70–89. <https://www.ebrd.com/news/publications/transition-report/transition-report-202021.html>
- Erdélyi, K. (2021). Mészáros Lőrinc keményítőgyára, Andrej Babis étolajos cége és a WHB is kapott kedvezményes COVID-hitelt az Eximbanktól. *Átlátszó*, április 20. <https://atlatszo.hu/kozpenz/2021/04/20/meszaros-lorinc-kemenyitogya-andrej-babis-etolajos-cege-es-a-whb-is-kapott-kedvezmenyes-covid-hitelt-az-eximbanktol/>
- Euronews (2022). Financial Times: Le Pen Orbán közvetlen utasítására jutott MKB-hitelhez. *Euronews.com*, május 30. <https://hu.euronews.com/2022/05/30/financial-times-le-pen-orban-kozvetlen-utasitasara-jutott-mkb-hitelhez>
- Fungáčová, Z., Schoors, K., Solanko, L., & Weill, L. (2020). *Political cycles and bank lending in Russia*. BOFIT Discussion Papers 8/2020. Bank of Finland, Institute for Economies in Transition, Helsinki. <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:fi:bof-202003252052>
- HVG (2021). A Fidesz már 14 teljes gazdasági ágazatot osztott újra a sajátjai között. *hvg.hu*, január 6. https://hvg.hu/gazdasag/20210106_A_Fidesz_mar_14_teljes_gazdasagi_agazatot_osztott_ujra_a_meszaroslorinceknek
- HVG (2023a). Elismerték: az állami Eximbank is segítette a 4iG-t a Vodafone felvásárlásában. *Hvg.hu*, február 1. https://hvg.hu/gazdasag/20230201_Az_Eximbank_is_segitette_a_4iGt_a_Vodafone_felvasarlasaban
- HVG (2023b). Orbán barátai közt cserélt gazdát a Duna Takarékszövetkezet Bank. *Hvg.hu*, április 13. https://hvg.hu/360/20230413_hvg_duna_takarek_bank_garanci_istvan_meszaros_lorinc_danube_magantokealap
- HVG (2023c). Eldőlt, hogy kié lehet a Fundamenta-Lakáskassza. *Hvg.hu*, október. 29. https://hvg.hu/gazdasag/20231029_Eldolt_hogy_kie_lehet_a_Fundamenta_lakaskassza
- Kasnyik, M. (2016). Ömlik ki a pénz a külkerbankból, mintha nem lenne holnap. *444*, február 3. <https://444.hu/2016/02/03/bibliai-leptekben-omlik-ki-a-penz-a-kulkerbankbol>
- Kern, A., & Amri, P. (2021). Political credit cycle. *Wiley Online Library, Economics & Politics*, 33, 76–108 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ecpo.12158>
- Király, J. (2016). A magyar bankrendszer tulajdonosi struktúrájának átalakulása. *Közgazdasági Szemle*, 63, július–augusztus, 725–761. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2016.7-8.725>
- Kornai, J. (2012). Hatalom és központosítás. *Népszabadság*, január 28. Lásd még Kornai (2017) 49–84.
- Kornai, J. (2017). *Látélet*. HVG Könyvek.
- Korrupciókutató Központ Budapest (2018). *Járadékvadászat és a haveri rendszer modelljei a magyar energiapiacra*. http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2018/04/sc_2016_report_180425_.pdf
- Magyar, B. (szerk.) (2013). *Magyar polip*. Noran Libro.
- Magyar, B. (szerk.) (2015). *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam*. 3. Noran Libro.
- Mérő, K. (2023). Recenzió Várhegyi Éva: A bankrendszer elfoglalása – Hogyan állítja szolgálatába a bankokat a politikai hatalom? *Külgazdaság*, 67(9-10), 67–79. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.9-10.67>

- Mertens, D., Thiemann, M., & Volberding, P. (2021). *The Reinvention of development Banking in the European Union*. Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/39651>.
- MKB (2022). *Éves jelentés a 2021. december 31-vel zárult évről*. https://www.bet.hu/newkibdata/128713067/MKB%20Bank%20Nyrt_Eves%20jelentes_20211231_II_220426.pdf
- M. László, F. (2016). Milliárdos állami segítség az offshore társaságnak. *NOL*, április 4. <http://nol.hu/belfold/milliardos-allami-segitseg-az-offshore-tarsasagnak-1609307>
- MNB (2011). *Aranykönyv, 2010*. <https://statisztika.mnb.hu/idosor-310>
- MNB (2023a). *Aranykönyv, 2022*. <https://statisztika.mnb.hu/idosor-2070>
- MNB (2023b). *A hitelintézetek prudenciális adatai*. 2023. június 30. <https://statisztika.mnb.hu/idosor-2093>
- Molyneux, P. (1999). Increasing concentration and competition in European banking: The end of anti-trust? *EIB Papers*, 4(1), 127–136 https://www.eib.org/attachments/efs/eibpapers/eibpapers_1999_v04_n01_en.pdf#page127
- Nagy, M., & Vonnák, B. (2014). Egy jól működő magyar bankrendszer 10 ismérve. *Portfolio*, március 17. <https://www.portfolio.hu/bank/20140317/egy-jol-mukodo-magyar-bankrendszer-10-ismerve-196543>.
- Orbán, V. (2009). *Új irány Magyarország! Új irány magyarok!* március 6. https://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/uj_irany_magyarország_uj_irany_magyarok
- Orbán, V. (2010). Megőrizni a létezés magyar minőségét. *Nagyítás*, február 17. https://2010-2015.miniszterelnok.hu/cikk/megorizni_a_letezes_magyar_minoseget
- Pataki, P. (2015). Tunézia, egy maffiaszerűen működő család uralma az állam felett. In Magyar, B. (szerk.), *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam*. 3. Noran Libro, 560–574.
- Piroska, D., & Mérő, K. (2021). Managing the Contradictions of Development Finance in the EU's Eastern Periphery: Development Banks in Hungary and Poland. In Mertens, D., Thiemann, M., & Volberding, P. (Eds.), *The Reinvention of Development Banking in the European Union: Industrial Policy in the Single Market and the Emergence of a Field*. 224–251. https://www.researchgate.net/publication/349428056_Managing_the_Contradictions_of_Development_Finance_in_the_EU's_Eastern_Periphery_Development_Banks_in_Hungary_and_Poland
- Soós, K. A. (2013). Sarcolás különadókkal: bevételszerzés, populizmus és az „idegenek” kiszorítása. In Magyar, B. (szerk.), *Magyar polip*. 205–221.
- Szabó, A. (2021). Tiborc és köre az MFB hitelprogramjának egyik nagy nyertese. *Direkt36*, május 21. <https://www.direkt36.hu/tiborc-es-kore-az-mfb-hitelprogramjanak-egyik-nagy-nyertese/>
- Szabó, A. (2023). Mészárosék nemrég még besegítettek az orosz banknak, ahonnan kilépett az Orbán-kormány. *Direkt36*, április 17. <https://telex.hu/direkt36/2023/04/17/orbanek-kileptek-az-orosz-bankbol-de-nemreg-meg-meszaros-penzintezete-sietett-a-segitsegukre>
- Tóth, I. J. (2020) Amikor a kleptokrácia bukása után kielemezték, hogyan hatnak a gazdaságra a haveri cégek. *G7*, január. 8. <https://g7.hu/kozelet/20200108/amikor-a-kleptokracia-bukasa-utan-kielemezték-hogyan-hatnak-a-gazdasagra-a-haveri-cegek>.
- Tóth, I. J., & Hajdu, M. (2021). *Haveri cégek az Orbán rendszerben: árbevétel, profit, hozzáadott érték és osztalékfizetés. Magyarországon 2005–2018 között nagy összegű közbeszerzési szerződéseket nyerő cégek mérlegadatainak elemzése*. Working Paper Series: CRCB-WP/2. Budapest CRCB. http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2022/03/crcb_wp_2021_2_220314_.pdf
- U.S. DOJ (1997). *Horizontal Merger Guidelines*. U.S. Department of Justice and Federal Trade Commission. www.usdoj.gov/atr/public/guidelines .
- Várhegyi, É. (szerk.) (2006). *Javaslatok a lakossági bankszolgáltatások problémáinak kezelésére*. Lakossági Pénzügyi Szolgáltatásokat Vizsgáló Szakértői Bizottság, kézirat, december.
- Várhegyi, É. (2011). Az OTP mint nemzeti bajnok. *Külgazdaság*, 55(7-8). https://kulgazdasag.eu/api/uploads/5_varhegyi_eva_97c943ed91.pdf

- Várhegyi, É. (2012). A magyar bankszektor szabályozása és versenyhelyezete a válságban. In Valentinyi, P., Kiss, F. L., Nagy, Cs. (szerk.), *Verseny és szabályozás 2011*, MTA KRTK <http://econ.core.hu/file/download/vesz2011/teljes.pdf>
- Várhegyi, É. (2013). A maffiaállam bankjai. In Magyar, B. (szerk.), *Magyar polip*. Noran Libro, 247–257.
- Várhegyi, É. (2014): Különös javaslat – kinek a jövőképe? *Portfolio*, március 24. <https://www.portfolio.hu/bank/20140324/kulonos-javaslat-kinek-a-jovokepe-196811>
- Várhegyi, É. (2023). *A magyar bankrendszer elfoglalása. Hogyan állítja szolgálatába a bankokat a politikai hatalom?* Tea Kiadó, Magyar Narancs Könyvek.
- Vitéz F., I. (2019). Takarékcsoport: Szép csendben Vida József és Mészáros Lőrinc jószágigazgatója került többségbe. *24.hu*, augusztus 28. <https://24.hu/fn/gazdasag/2019/08/28/takarekbank-vida-jozsef-tobbsegbe-kerult/>
- Voszka, É. (2008). Állami piacteremtés – nemzeti bajnokok teremtése: a Vegyépszer esete. *Külgazdaság*, 52(7–8), 29–51. <https://kulgazdasag.eu/article/797>
- Voszka, É. (2018). Az állami tulajdon pillanatai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Wirth, Zs. (2023). Óriási vagyonokat rejtettek el kormányközeli körök. *Direkt36*, január 19. <https://www.direkt36.hu/oriasi-vayonokat-rejtettek-el-kormanykozeli-korok-de-most-egy-hivatalos-adatbazis-leleplezte-oket/>